

NOORD-BRABANT IN DE ROMEINSE TIJD.

„Noord-Brabant in de Romeinse tijd” is een onderwerp, dat tot nu toe niet erg de belangstelling der archaeologen heeft getrokken noch van hen die zich bezig hielden met de vroegste geschiedenis van Nederland.

De aanwezigheid van vondsten, vooral die van munten werd meestal toegeschreven aan rondtrekkende kooplieden uit die tijd, terwijl het Romeinse aardewerk algemeen als handelswaar werd beschouwd, die door dezelfde, hier zelden verschijnende handelslui werd geruild tegen materiaal dat de schaarse Noord-Brabantse bevolking op de schrale zandige bodem wist te produceren.

Zolang de vondsten uit munten en aardewerk bestaan, is dat een opvatting die te verdedigen is, ook al zou bij overvloedige vondsten, de zienswijze over de economische omstandigheden der plaatselijke bevolking moeten gewijzigd worden. Een overzicht der muntvondsten laat echter zien, dat die kooplieden niet zo'n zeldzame verschijning waren, als we tenminste vasthouden aan de veronderstelling, dat de Romeinse munten door deze slordige lieden overal in Brabant werden verloren.

De overzichtskaart toont aan, dat op ongeveer 90 plaatsen Romeinse munten werden gevonden, voorzover mij dit uit de litteratuur en persoonlijke aantekeningen bekend is. Bij een blik op de kaart is men aanstonds geneigd deze vindplaatsen in groepen in te delen. Dan constateert men verschillende meer of minder sterke concentraties, waarvan de voornaamste zijn :

1. Langs de Maas van Maashees tot Cuyk (± 10 pl.).
2. Vanaf Cuyk langs de Maas tot Heusden (of Werkendam) (± 20 pl.).
3. Op een vijftal plaatsen vanaf Rijsbergen tot Terheyden.
4. Op plm. 10 pl. in de omgeving Alphen-Tilburg.
5. Omgeving der Acht-Zaligheden (± 15 pl.).
6. Omgeving Helmond (± 15 pl.).
7. Omgeving Boxtel-Veghel-St. Michielsgestel.

Door deze muntvondsten krijgen we reeds een behoorlijk beeld van de bewoning in de Romeinse tijd. Zou men in enige gevallen nog aan rondtrekkende en geldverliezende kooplieden kunnen denken, bezwaarlijk wordt dit, nu we met zovele vindplaatsen moeten rekening houden. Het aantal op één punt gevonden munten speelt geen rol: de ± 2600 te Hapert aangetroffen hebben niet meer waarde dan de twee te Lage Mierde, als het er over gaat de bevolkingsdichtheid van Noord-Brabant in de Romeinse tijd te bepalen. Wel is een grote vondst van belang voor de datering, omdat één enkele of een klein aantal munten niet steeds voldoende zijn om deze te determineren. Hoe meer munten men vindt, des te groter is de kans, dat de beeldenaar nog duidelijk zichtbaar is.

Interessant zou het ook zijn om de vondsten op kaart te brengen naar de datering der munten. Mogelijk zou daaruit zijn op te maken, welke streken alleen maar in de eerste, welke voornamelijk in de laatste eeuwen nog onder Romeinse invloed stonden. Van belang als zodanig is de vondst te Hapert, waar nog munten uit het begin der vijfde eeuw werden aangetroffen.

Nog duidelijker spreekt de kaart als behalve de muntvondsten ook de andere vindplaatsen van aardewerk enz. worden aangegeven. Grote verschuivingen in het kaartbeeld doen zich daarbij niet voor. Alleen in het uiterste Westen is Wouw (bekend door een muntsoort), als „voorpost” vervangen door Bergen op Zoom, waar bij het voormalige Minderbroedersklooster, een puntamphoor werd gevonden.

Evenmin als de muntvondsten bewijst een enkel stuk aardewerk dat Noord-Brabant door Romeinse soldaten of burgers is bewoond geweest. Dat het Romeinse geld als ruilobject werd gebruikt is heel natuurlijk, terwijl de actieve handelaars zeker ook met hun koopwaar naar de Brabantse dorpen zijn gegaan. Anders wordt de situatie wanneer dit aardewerk in een typisch Romeins graf wordt gevonden of als andere voorwerpen of grondsporen een aanwijzing geven, dat het geen gebruiksmateriaal der inheemse bevolking is geweest. Een voorbeeld hiervan is de rijke grafvondst van Esch (zie literatuuropgave onder Esch).

Dat de zeer rijke vondsten langs de Maas, van Maashees tot Cuyk, met de Romeinse strategie verband houden is duidelijk: de militaire aanvoerweg langs de Maas is op verscheidene plaatsen reeds door C. HERMANS terug gevonden, terwijl latere onderzoekingen, vooral van HOLWERDA en VAN GIFFEN, hebben aangetoond, dat speciaal Cuyk een strategisch belangrijke plaats was, waar een voorname rivierovergang moest bewaakt worden. Paalversterkingen in de Maas, een zeer uitgebreid Romeins grafveld, veel woningsporen, zoals dakpannen, tegels, huisraad, enz. tonen het belang van deze plaats aan. De opgravingen door VAN GIFFEN bewezen, dat drie nederzettingen elkaar hebben opgevolgd: de eerste uit de 1e eeuw, de tweede uit de 2e en 3e eeuw en een derde nederzetting uit de 4e eeuw.

Te Boxmeer, op de grens van Beugen, werd eveneens een belangrijke Romeins grafveld met veel munten en aardewerk aangetroffen.

Hoewel reeds vroeger te Cuyk in de Maas bij laag water paalsporen werden waargenomen en ook VAN GIFFEN sporen van een aanlegsteiger of brug vond, is het toch ook mogelijk dat de rivierovergang tijdelijk bij Katwijk aan de Maas is geweest; ook hier werden immers door HERMANS sporen van een Romeinse weg aangetroffen

Terwijl niemand twijfelt aan het bestaan van zulk een weg langs de Maas tot Cuyk en vervolgens naar Nijmegen, wijst bijgaand kaartje met Romeinse vondsten er op, dat ook verder langs de Maas één of zelfs meer wegen hebben gelopen. Hoewel vele vindplaatsen vlak langs de Maas zijn

gelegen, punten dus die via het water bereikbaar waren, moet men er toch rekening mee houden, dat de Romeinen graag vaste grond onder de voeten hadden en bij voorkeur hun verbindingswegen over land legden. We kunnen dus rustig een al of niet verharde weg langs de Maas vanaf Cuyk naar het W. veronderstellen. Soms zullen kortere verbindingswegen ook grote bochten in de rivier hebben afgesneden, waarop de vondsten te Herpen, Deursen en Haren kunnen wijzen.

Te Deursen op „het Steenwerk” was het aantal vondsten zo groot, dat HERMANS spreekt van een Romeinse nederzetting. Ook te Herpen werd bij het afgraven van een woerd volgens dezelfde schr. een inheemse nederzetting met veel Romeins aardewerk en munten aangetroffen.

Nog korter en vooral beter zou een weg geweest zijn vanaf Grave, via Schayk, Berghem, Oss naar Alem of Empel. De vondsten van Schayk, Berghem en Oss zijn echter beperkt tot munten en geven dus geen overtuigende aanwijzingen voor het bestaan van een Romeinse weg. De verdere vondsten langs de Maas, zoals te Engelen, Herpt, Heusden, Genderen, Woudrichem en Werkendam worden vooral belangrijk door de recente ontdekkingen van H. VOOGD te Aalburg, die daar talrijke gebouwensporen kon aanwijzen en veel materiaal wist te verzamelen.

Terwijl de weg langs de Maas tot Cuyk algemeen bekend is, hebben de vondsten langs deze weg nog niet in die mate de aandacht getrokken als dat bijvoorbeeld met de Romeinse wegen in het midden van ons land in de vakliteratuur is geschied. Nog minder is dit het geval met de vindplaatsen langs de Maas westelijk van Cuyk. De rest van Noord-Brabant is tenslotte wat de Romeinse invloeden betreft, steeds beschouwd als een ondoordringbaar moeras, waar geen Romein ooit een voet heeft durven zetten.

Toch blijkt, wanneer alle vondsten op een kaart staan opgetekend, dat de Romeinse invloed ook in die streken niet zonder enig belang is geweest. Het meest opvallende van deze overzichtskaarten is, dat de „Romeinse invloed” bijna geheel samenvalt met de verspreiding der urnenvelden. Buiten het gebied der urnenvelden wordt slechts uiterst zelden een Romeinse vondst aangetroffen, waarbij het dan nog de vraag blijft of ook op die plaatsen bij nader onderzoek geen urnenvelden aanwezig zijn (geweest). Hieruit blijkt dat de, in de voor-Romeinse tijd, bewoonde plaatsen bijna alle bewoond bleven, ook tijdens de overheersing der Romeinen.

Wanneer men de urnenveldenlieden wil identificeren met de Menapiërs, dan blijkt dat deze Menapiërs ofwel niet geheel zijn uitgeroeid en verdreven, ofwel dat nieuwe stammen de oude woonplaatsen volledig hebben bezet. Het ligt m.i. het meest voor de hand, dat de raids door Caesar en zijn veldheren ondernomen, slechts een gering aantal krijgsgevangenen hebben opgeleverd, zodat de overige tijdelijk ondergedoken bevolking langzamerhand weer naar de vroegere haardsteden kon terugkeren.

Een beperkte immigratie van vreemde bevolkingselementen is echter zeer wel mogelijk. Wat de Romeinse vondsten in dit gedeelte van Brabant betreft zijn we trouwens niet uitsluitend aangewezen op munten en schaars aardewerk. Is in het uiterste Westen slechts een muntvondst uit Wouw en een Romeinse amphoor uit Bergen op Zoom bekend, iets meer naar het Oosten is de Romeinse invloed reeds veel duidelijker in een Zuid-Noord gerichte lijn, die vanaf Hoogstraten via Rijsbergen en Breda naar Terheyden loopt. Vooral Rijsbergen is een zeer belangrijk punt. In de litteratuur is daarbij vooral de nadruk gelegd op een daar gevonden altaarsteen van de „Dea Sandraudiga”; te weinig aandacht werd besteed aan de zeer belangrijke vondsten aan materiaal en gebouwensporen, zoals vooral bij de opgraving van DE GREZ en KUYPERS in 1842 is gebleken. Zij vermeldden o.a.: fundamenten, dakpannen, scherven van aardewerk uit 1e en 2e eeuw, munten van Vespasianus, Marcus Aurelius enz. Ook HOLWERDA die hier in 1924 onderzoekingen heeft gedaan, vond ter plaatse veel puin, inheems en Romeins aardewerk en munten. Tenslotte had in 1950 nog een kort onderzoek plaats vanwege de Rijksdienst door J. BOGAERS. Ook nu bestonden de vondsten uit fragmenten van dakpannen, veel ruwe en bewerkte oerstenen en verder ook stukken van fresco's, Romeinse vloeren en veel scherven materiaal veelal uit de 2e eeuw. Bij geen van deze onderzoekingen werd een volledig grondplan verkregen, zodat geen vaststaande conclusies kunnen getrokken worden over de aard van het gebouwt.

Tegenover deze rijke vondsten te Rijsbergen, te Breda slechts een munt (Constantinus) en een bronzen paardenbeeldje. In Terheyden werd in 1780 een urn gevonden met 24 gouden munten van Nero en Vespasianus.

Verder naar het Oosten ligt het aan Romeinse vondsten rijkere gebied rondom Alphen. Te Alphen zelf werden reeds in 1792 opgravingen verricht door Kanunnik A. HEYLEN van Tongerlo. De Romeinse vondsten bestonden uit munten van Vespasianus, Titus, Traianus, Severus, Alexander, Philippus Arabs en Aurelius. In 1845 werden opnieuw munten gevonden tussen Alphen en Riel: van Augustus, Vespasianus, Domitianus, Nerva, Commodus, Gallienus, Probus, Allectus en Valentinianus. Ook op Kwaalburg onder Alphen werden Romeinse munten gevonden. C. HERMANS schrijft, dat in een „legerkamp tussen wallen” munten werden gevonden van Vespasianus, Titus, Traianus, Severus enz. Waarschijnlijk bedoelt hij hiermee de vondst van A. Heylen. Tenslotte kon J. WILLEMS ook woningssporen uit de Romeinse tijd aantonen bij een opgraving ten O. van Alphen. Veel materiaal aan dakpannen en aardewerkscherven lag daar verspreid. Een definitief onderzoek heeft echter nog steeds niet plaats gehad.

Romeinse vondsten werden nog gedaan te Baarle-Nassau, te Chaam, van munten te Rijen en Goirle; te Tilburg een gouden munt van Constantinus, evenals te Oisterwijk (Septimus, Severus, Gordianus en Trebonius Gallus).

Een compact gebied op de kaart met veel „Romeins” is ook de streek der Acht-Zaligheden. De enige plaats echter die tot nu toe min of meer wetenschappelijk werd onderzocht bevindt zich bij het gehucht Heers te Veldhoven, waar HOLWERDA en EVELEIN meenden een Romeinse wachttoren te hebben aangetroffen. Behalve bronzen munten, van Traianus en Septimus Severus, kwamen veel dakpannen, spijkers, glas, ijzer, aardewerk en een beeldje van Diana uit de grond. Grondsporen wezen verder uit, dat er een gebouw had gestaan. In 1929 heeft ook BRAAT er nog opgravingen verricht (Stukken van gelijksoortige Dianabeeldjes en munten o.a. van Lucilla en Philippus Arabs). In het Museum van het Prov. Gen. te 's Hertogenbosch worden behalve bovengenoemd beeldje en enige Romeinse kruiken ook nog munten bewaard afkomstig uit Veldhoven (van Antonius Pius, Faustina I en II en Commodus).

Dat in Veldhoven de sporen van Romeinse invloed zich nog verder uitstrekken dan op het kleine perceeltje van de zogenaamde wachttoren, bleek bij latere vondsten. Zo werd bij de bouw van een nieuw klooster verder naar het Westen nog Romeins materiaal gevonden o.a. kruiken. Zelfs enige honderden meters verder tegenover de steenbakkerij „De Heibloem” werden munten en aardewerkscherven gevonden. Ook uit oudere literatuur is dat van op de grens van Veldhoven en Steensel bekend. Nog meer materiaal dan te Veldhoven kwam te voorschijn uit de Kaboutersberg te Hoogeloon. Deze vindplaats herinnert wat het karakter van het materiaal betreft sterk aan de vondsten op de Tiggelakker te Rijsbergen. De aanwezige grondsporen die in de omgeving van de Kaboutersberg, vooral bij droogte duidelijk in het weiland zichtbaar zijn, werden tot nu toe nog niet wetenschappelijk onderzocht. Wel werd hiermee door mij een begin gemaakt op een punt dat ruim 300 meter meer westelijk is gelegen en waar eveneens sporen van een gebouw te voorschijn kwamen (B.H. V p. 113—115). Omdat de naast gelegen akkers weer werden ingezaaid, was een verder onderzoek tot nu toe niet mogelijk. Op een punt meer Noordelijk van de Kaboutersberg werden eveneens Romeinse dakpannen en aardewerkscherven aangetroffen.

Gebouwen uit de Romeinse tijd hebben waarschijnlijk nog gestaan tussen Hoogeloon en Hapert, waar aan de oppervlakte talrijke dakpannen, aardewerkscherven en ander Romeins materiaal werd aangetroffen. Als vroegere vondsten worden in de literatuur voor Hoogeloon gemeld munten (Traianus) en terra sigillata. Ook tussen Casteren en Hapert op de plaats waar de bekende muntvondst (\pm 2600 stuks) werd gedaan, treft men nu nog veel Romeins dakpannenmateriaal en tufsteen aan.

Uit dit overzicht blijkt, dat in de Acht-Zaligheden op minstens vier plaatsen Romeinse gebouwen hebben gestaan. De onderzoekingen laten voorlopig echter niet toe om te besluiten of deze gebouwen al of niet tot

militaire werken moeten gerekend worden. Naast deze gebouwen sporen, waarbij tevens veel ander materiaal wordt aangetroffen moeten, nog de overige vondsten in dit gebied worden vermeld, zoals Romeins aardewerk en munten te Bergeyk, een kruikje te Bladel, munten en terra sigillata te Casteren, enige prachtige kruiken en munten (Traianus) te Hapert (bij „Kriekeschoor”), munten te Eindhoven (Gens Caecilia, Augustus, Tiberius, en Julia Maesa), te Strijp (Eindhoven) aardewerk en munten (2e en 3e eeuw). Verder te Hulsel aardewerk, te Lage Mierde kom van terra sigillata en munten, te Netersel munten (Julius Caesar, Antonius, Vespasianus), te Oirschot munten en aardewerk, te Postel munten en aardewerk, te Riethoven op verschillende plaatsen romeins aardewerk, te Steensel aardewerk, te Valkenswaard munt en aardewerk, te Vessem bronzen lampjes.

De omgeving van Helmond is vooral gekenmerkt door losse vondsten: gebouwen sporen zijn mij niet bekend. De vermaarde vondst bij Deurne, een verguld zilveren helm met andere delen van een wapenrusting heeft weinig betekenis in verband met de vraag over de Romeinse invloed in Noord-Brabant. De vondst is kennelijk het overschot van een in de Peelmoerassen verdwaalde ruiter.

De andere plaatsen zijn: Heeze, Leende (munten van Augustus, Claudius, Nero), Someren (48 munten begin 4e eeuw), Sort (munt van Traianus), Vlierden (munten), Deurne (sieraden, aardewerk en munten van Gens Seribonia, Marcus Aurelius, Nero, Constantinus I), Helmond (munten van Vespasianus, Titus, Domitianus, Traianus, Hadrianus, Antonius Pius, Marcus Aurelius, Commodus, Albinus en Gordianus), Bakel (munt), Aarle-Rixtel (munten van Hadrianus, Postumus, Victorinus e.a.), Gerwen (Romeins glaswerk), Lieshout (houten tonputten, waarin Romeinse aardewerkscherven en elders munten van Gordianus en Otacilia), Mierlo (terra sigillata).

Een laatste groep van Romeinse vondsten wordt aangetroffen in de omgeving van Boxtel-Veghel's Hertogenbosch. Wat gebouwen sporen betreft moeten we vooral rekening houden met de te Ruimel gevonden stenen met opschrift, die sterk aan de Altaarsteen van Rijsbergen herinneren. Mogelijk heeft daarbij ook een gebouwtje gestaan, al geeft de uitgebreide literatuur ons daarvan geen duidelijk beeld.

Ook te Vught schijnen behalve munten (o.a. van Domitianus) sporen van een gebouw met hypocaustum gevonden te zijn (Versl. R.V. L.V. 1932). Over het Romeinse karakter der vondsten wordt echter geen absolute uitspraak gedaan. In de fundamenten van de oude kerk te Gemonde werd Romeins materiaal aangetroffen dat van elders was aangevoerd. De rijke grafvondsten te Esch werden in Brabants Heem reeds uitvoerig beschreven. Ook in vroegere jaren (o.a. in 1766) werden te Esch reeds aanzienlijke muntvondsten gedaan (plm. 400 stuks). Op het gehucht Steenwijk, op de

grens van Boxtel werden in 1789 wapenresten gevonden en een gouden munt van Tetricius. Te Boxtel werd in 1866, op het gehucht Heult, Romeins aardewijk uit de 2e eeuw en ijzeren materiaal opgegraven. In 1839 en 1840 te St. Michiels-Gestel enige munten o.a. van Traianus, Domitianus en Gens Sabina.

Te St. Oedenrode werd in 't begin der 19e eeuw Romeins aardewerk gevonden. Later ook een munt van Septimus Severus en een bronzen Mercuriusbeeldje. Tenslotte in 1942 nog een grote muntschat (168 stuks) meestal uit de eerste helft der derde eeuw (van Septimus Severus tot Galienus).

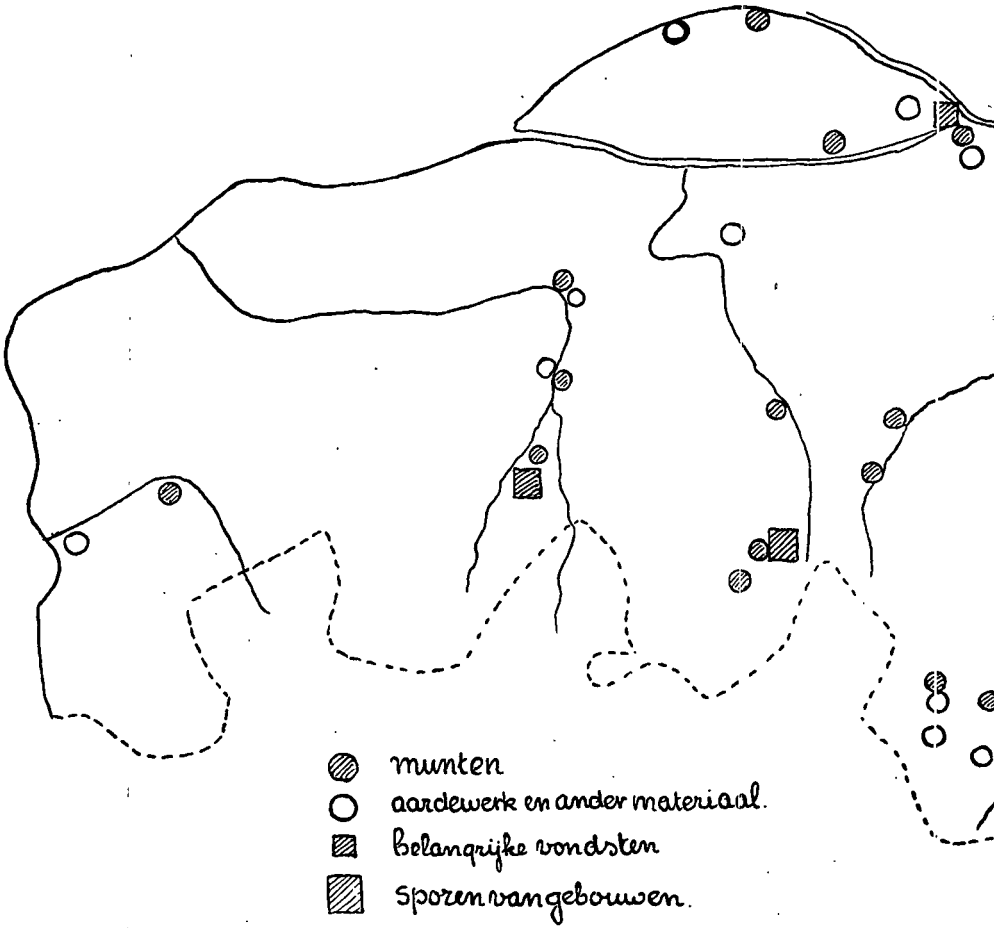
In Erp trof men langs de Aa scherven van Romeins aardewerk aan; studenten van het Klein Seminarie, tijdelijk te Erp gevestigd, ontdekten nog talrijke munten. Verder zijn nog vondsten bekend uit Veghel (in 1806 naast andere voorwerpen ook 10 munten, o.a. van Domitianus en Lucius Aelius Verus); uit Schijndel (bronzen kan); bij Heeswijk (zowel munten als aardewerkscherven); te Middelrode bij het „Modderven” scherven van terra sigillata en te Berlicum Romeins wapentuig en munten (van Vespasianus tot Commodus). Te 's Hertogenbosch tenslotte werden verscheidene munten, veelal in de Dieze gevonden (o.a. van Hadrianus, Gens Acilia, Gaius en Julius Caesar, Augustus, en Constantinus II).

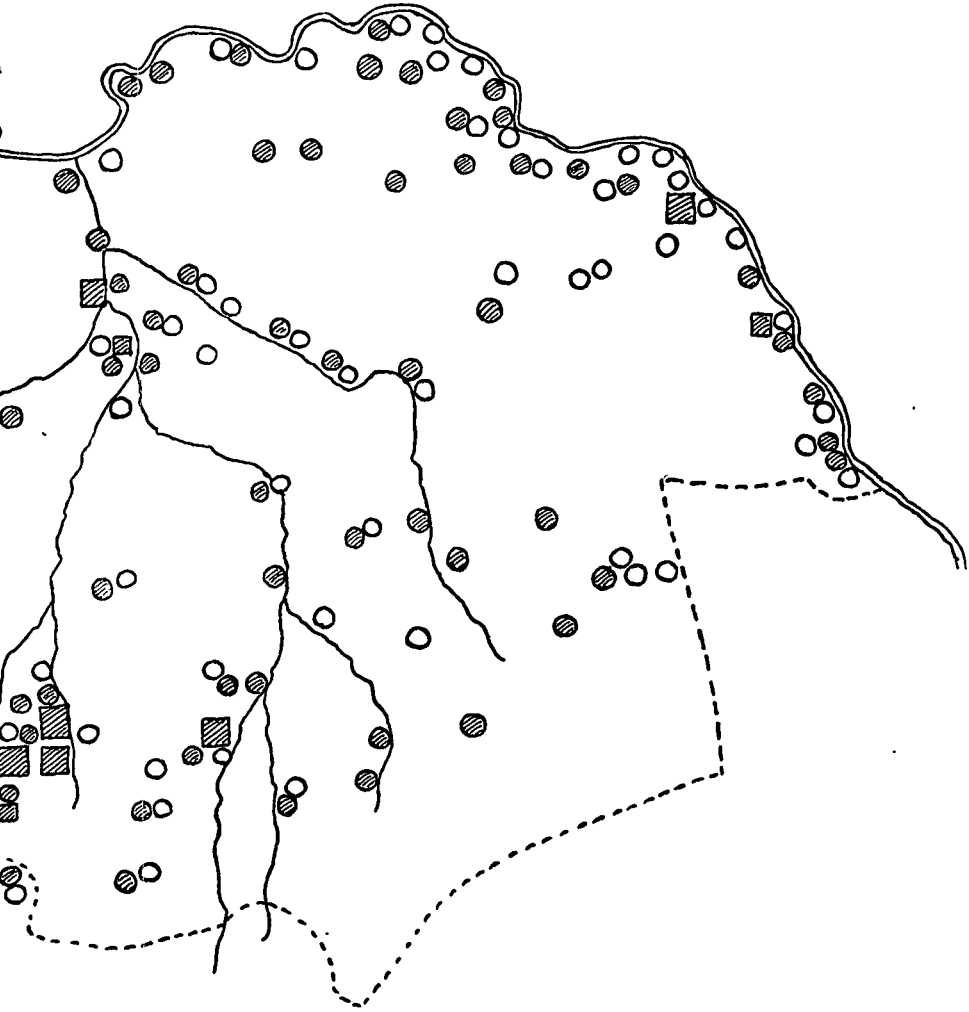
Uit dit overzicht dat eigenlijk nog met de gegevens van Noord-België zou moeten uitgebreid worden, blijkt voldoende, dat men de Romeinse invloed in Noord-Brabant niet zonder meer kan verwaarlozen. Jammer genoeg gaat het meestal om losse vondsten van munten en ander materiaal zonder dat daarop het zo noodzakelijke onderzoek naar grondsporen is gevolgd, speciaal op plaatsen, waar veel puin van muren en dakpannen werd aangetroffen. Intussen is toch reeds duidelijk, dat de Romeinse invloed vooral gedurende de 2e eeuw het grootst is geweest. De plaatsen waar de meeste gebouwensporen voor de dag zijn gekomen, zoals Rijsbergen, Alphen Hoogeloon, Hapert en Veldhoven, leverden materiaal op dat grotendeels in de 2e eeuw thuishoort.

Onze overzichtskaart geeft ook een beeld van de bewoning in de Romeinse tijd, terwijl we bovendien een vage indruk van het verloop der voorname verbindingswegen krijgen.

Het bestaan van een weg langs de Maas tot Cuyk is zeker. Maar ook verder langs de Maas wijst het groot aantal vondsten op een al of niet verharde weg die de plaatsen met elkaar heeft verbonden. Niet zo duidelijk tekent zich een weg af van Hoogstraten, over Rijsbergen naar Breda en Terheijden, terwijl een andere Zuid-Noord verbinding waarschijnlijk over Alphen en Tilburg naar den Bosch heeft gelopen.

Door het groot aantal vondsten is in de Acht-Zaligheden geen duidelijke lijn te trekken, waarlangs zich het vekeer in de Romeinse tijd kan hebben verplaatst. Vergelijkt men de Romeinse kaart met die der urnenvelden, dan

krijgt men een meer duidelijke verbinding, die van uit het zuiden via Hapert, Hoogeloon en Vessem een hoge zandrug volgt over de Bestseheide naar Son, Schijndel, Veghel, Uden, Mill en verder in de richting van Cuyk. Deze weg ontmoet weinig moerassige grond en buigt langs de Noordrand van de Peel heen naar de voornaamste rivierovergangen van de Maas. Men kan hier wellicht beter spreken van een praehistorische weg die mogelijk ook in de Romeinse tijd werd gebruikt. Via Dommel en Aa is vanaf deze weg bovendien een verbinding te vormen met het aan vondstenrijke gebied Zuidelijk van Den Bosch. Dommel en Aa zijn zeker voor het verkeer benut, want talrijke munten zijn juist uit deze riviertjes opgebaggerd.

Door vergelijking met de ligging der urnenvelden kan men eveneens een dergelijke praehistorische weg veronderstellen vanaf de Acht-Zaligheden naar Deurne, waar de Romeinse vondsten een diepe wig drijven in het Peelgebied, dat hier op zijn smalst is. Mogelijk is van Deurne uit een verbinding geweest met de grote weg langs de Maas bij Overloon of Maashees. De vondst van een Romeinse wapenrusting wijst er op, dat men in dit gebied gemakkelijk van het goede pad af kon dwalen en in de moerassen terecht komen. We moeten ons dus hier geen al te groots beeld van een Romeinse weg voor ogen stellen.

Hoe dit alles ook zij: „Romeins Brabant” moet iets betekend hebben, dat bewijst het overzicht van de vele, helaas dikwijls ondeskundig verrichte opgravingen en de talloze niet verder onderzochte vondsten over geheel Brabant verspreid.

GERRIT BEEEX.